

НАПАДОВСЬКИЙ В. В.,

м. Кривий Ріг

ПРО СТРУКТУРУ НАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇХ РОЗВИТКУ

В колишньому Радянському Союзі соціалістична ідеологія зводила національні відносини до національного питання, яка до того ж вважалась в основному вирішеним. Серед вчених України ще й досі користується підтримкою сталінське визначення нації як такої історичної спільноти людей, яка утворюється в процесі формування спільноти території, економічних зв'язків, літературної мови, деяких особливостей культури і характеру. За межами цього визначення залишається сутність нації — **національні відносини**, які, до речі, зводяться до міжнаціональних, чим знімається проблема структури і розвитку національних відносин. Не кращою залишається ситуація з дослідженням і суспільних відносин, складовою яких слід признати національні відносини. Спираючись на категоріальний аналіз суспільних відносин, сукупність яких складає сутність суспільства і особистості, приходимо до висновку, що структура суспільного відношення включає три області: 1) відношення людини до природи, 2) відношення людини до інших людей, 3) відношення людини до самої себе. Ці відношення можна поділяти на матеріальні і духовні. До того ж двома сторонами суспільного відношення в кожній з трьох його областей виступають діяльність і спілкування. При цьому взаємозв'язок категорій діяльності (як предметного виробництва індивідуального відношення людини до природи, до інших людей і до самої себе) і спілкування (як предметного освоєння індивідуального відношення людини до природи, до інших людей і до самої себе) полягає в тому, що ці категорії, які позначають сторони кожної з трьох виділених областей суспільного відношення, міняються місцями, або, як висловлювався колись Г. Гегель, переходять одна в іншу (при послідовному розгляді цих трьох областей). Така структура притаманна всім видам суспільних відносин. Економічне відношення, наприклад, теж має дві сторони, де економічній діяльності відповідає категорія (матеріального) виробництва, а економічному спілкуванню (привласненню) — категорія власності (матеріального привласнення) в кожній із трьох областей цього відношення. При цьому взаємозв'язок (і взаємоперехід) категорій виробництва і привласнення полягає в тому, що в області економічного відношення людини до

природи категорія виробництва виступає як виробництво, а категорія привласнення — як розподіл, в області економічного відношення людини до інших людей категорія виробництва виступає знову ж таки як розподіл, а категорія привласнення — як обмін, в області економічного відношення людини до самої себе категорія виробництва виступає знову ж таки як обмін, а категорія привласнення — саме як споживання. За цією (на перший погляд) грою понять приховується діалектика.

Виділені три області і взаємозв'язок (та взаємоперехід категорій) діяльності і спілкування характеризують структуру політичних, правових, моральних, естетичних, релігійних, філософських, наукових та інших видів суспільних відносин. Достатньо тільки вказати на наявність таких понять як **категорії політичної діяльності** (предметного виробництва індивідуального політичного відношення) і **політичного спілкування** (предметного освоєння, привласнення індивідуального політичного відношення людиною), **правової діяльності і правого спілкування, моральної діяльності і морального спілкування, релігійної діяльності і релігійного спілкування, естетичної діяльності і естетичного спілкування** тощо, які характеризують кожен область названих видів суспільних відносин.

До суспільних відносин належать і національні відносини, які мають свою специфіку. Використовуючи логіку дослідження структури суспільних відносин при аналізі структури національного відношення, приходимо до висновку, що його структура включає три області: 1) відношення людини як представника певної нації до своєї (рідної) природи, 2) відношення людини як представника певної нації до інших людей — представників цієї ж нації, 3) відношення людини як представника певної нації до самої себе. Специфіка національних відносин як системи полягає в тому, що вони включають в себе як матеріальні, так і духовні елементи суспільного життя. Для прояснення цього положення достатньо назвати такі поняття як «національна економіка», «національні інтереси» (матеріальні і духовні), «національна політика», національне мистецтво», «національна релігія», «національна ідея», «національна свідомість і самосвідомість» тощо. Категорія «національне відношення» має, так би мовити, синкретичний характер, оскільки включає в себе всю сукупність суспільних відносин, носіями яких є представники певної нації.

Поскільки національне відношення є суспільним відношенням, постільки воно має ідентичну з ним структуру. Йо-

го структура включає в себе теж три області національного відношення, двома сторонами кожної з яких є національна діяльність і національне спілкування. Національне відношення формується індивідом в процесі його онтогенезу і включає в себе формування відношення його до рідної природи, відношення до людей своєї рідної землі (своєї держави), нарешті, усвідомлення себе представником певної національної спільноти, тобто формування відношення до самого себе. При цьому національне відношення із індивідуального переростає в суспільне тоді, коли воно «синкретизує» в собі всі види суспільних відносин, які набувають національної форми, звучання, забарвлення, сприйняття, переживання тощо. Як відомо, національні відносини в Європі сформувались в процесі переходу від феодалізму до капіталізму як прогресивного суспільного ладу. Цей перехід здійснювався під прапором національної ідеї і захисту інтересів своєї національної держави. Національна форма розвитку всіх суспільних відносин європейських капіталістичних держав сприяла розвитку народів (що сформували свою націю) цих держав, їх культури, економіки, науки, техніки тощо. Тому можна вважати, що процес становлення своєї державності, який здійснюється колишніми республіками СРСР, а тепер незалежними і суверенними державами, є закономірним. Цей процес по суті можна зрозуміти як процес формування і розвитку національних відносин, що піднімає суспільство на якісно новий рівень матеріального і духовного життя і наближає до рівня найбільш розвинутих країн світу.

В розвитку національних відносин можна визначити деякі тенденції:

1) тенденція формування національної культури (матеріальної і духовної). Якщо матеріальна культура пов'язана перш за все із способом матеріального життя представників певної нації, то духовна — з національною мовою, яка може розглядатись як матеріальна форма національної свідомості і духовного життя нації взагалі;

2) тенденція формування національної еліти, здатної очолити найважливіші ділянки прогресивних перетворень в державі;

3) тенденція формування єдності нації, що знаходить свій прояв в збереженні і захисті національної самобутності народу і формуванні чуття національної гідності громадянина;

4) тенденція переважання загальнолюдських інтересів (над груповими) в тій мірі, в якій вони відповідають національним інтересам, що проявляється в демократизації суспільного життя, в забезпеченні прав і свобод громадянина, в утвердженні правової держави, в утвердженні відповідальності кожного громадянина її за результати своїх дій чи бездіяльність;

5) тенденція зростання рівня цілісності нації, що є проявом підвищення рівня цілісності, «щільності» національних відносин;

6) тенденція універсалізації національних відносин, яка проявляється в універсалізації національної діяльності і національного спілкування, що свідчить про становлення людини універсальною суспільною істотою і суспільства таким, в якому вільний розвиток кожного стає умовою вільного розвитку всіх;

7) тенденція співіснування прогресивних і регресивних моментів в розвитку національних відносин, що проявляється в тимчасовому переважанні тоталітарних чи демократичних засад в житті певної нації.

Яке практичне значення має розглянута проблематика? Зупинимося лише на деяких моментах питання. По-перше, процес розбудови демократичних національних держав в колишніх республіках СРСР слід вважати закономірним явищем. По-друге, всі проблеми пов'язані із вдосконаленням національних відносин, слід вирішувати, спираючись на досягнення фундаментальних соціологічних досліджень, на досвід високорозвинутих держав. По-третє, практичні і перш за все економічні проблеми слід вирішувати комплексно. Наприклад, проблему приватизації державного майна слід вирішувати тільки у зв'язку з виробництвом, а це означає, що виробництво і привласнення слід брати: 1) як сторони всіх трьох областей економічного відношення, 2) як індивідуальні, пов'язані з відповідальністю кожного громадянина за наслідки своїх дій. Формою такої відповідальності може бути, наприклад, декларація про прибутки, банкрутство підприємства, власником якого цей громадянин став тощо. Принципу індивідуальності в процесі приватизації суперечить створення посередницьких структур між державою і її громадянами. По-четверте, не командно-адміністративні структури держави, а самі громадяни її повинні визначити тих представників нації, які дійсно належать до національної еліти і здатні успішно здійснити соціальні перетворення, які розпочались. По-п'яте, слід чітко відрізнити поняття громадянина як представника національної держави від поняття

громадянина за походженням, тобто за національністю: Подібно до того як громадяни Франції є французами незалежно від їх походження (національності), так громадяни України є українцями, хоча деякі із них можуть бути вихідцями із Азербайджану, Біларусі, Вірменії, Грузії, Молдови чи Росії. Тому погрози деяких політичних діячів Росії силою захищати інтереси вихідців із Росії, що проживають в Україні і є її громадянами, слід розцінювати не тільки як безглузді, але й як втручання у внутрішні справи України як суверенної держави. Цікаво, чи можна знайти хоч одного європейського політичного діяча, який би погрожував США силою захищати громадян цієї держави на тій підставі, що вони є вихідцями із держави цього політичного діяча? Нарешті, від національних слід відрізнити міжнаціональні чи міждержавні відносини, які є умовами розвитку національних відносин, оскільки можуть сприяти обміну економічними, культурними, технічними або науковими досягненнями між націями чи державами.